

East African Journal of Swahili Studies

eajss.eanso.org

Volume 7, Issue 1, 2024

Print ISSN: 2707-3467 | Online ISSN: 2707-3475

Title DOI: <https://doi.org/10.37284/2707-3475>

EAST AFRICAN
NATURE &
SCIENCE
ORGANIZATION

Original Article

Athari za Mtagusano wa Lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa Lugha ya Kishona

Mercy Moraa Motanya^{1*}, Dkt. Stephen Njihia Kamau, PhD¹ na Dkt. Boniface Ngugi, PhD¹

¹ Chuo Kikuu cha Kenyatta, S. L. P. 43844, Nairobi, Kenya.

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9273-9635>; Barua pepe ya mawasiliano: motanya.moraa@gmail.com

DOI ya Nakala: <https://doi.org/10.37284/jammk.7.1.1703>

Tarehe ya Uchapishaji: **IKISIRI**

22 Januari 2024

Istilahi Muhimu:

*Athari,
Jamiilugha,
Kishona,
Washona,
Mtagusano,
Uthabiti wa
Kiisimujamii.*

Utafiti huu unalenga kuchunguza athari zinazotokana na mtagusano wa lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa lugha ya Kishona. Shona ni kabila mojawapo la Wabantu ambao asili yao ni nchini Zimbabwe na walifika nchini Kenya zaidi ya miaka sitini iliyopita kama wamishenari. Kufikia sasa, Washona wametagusana na jamiilugha mbalimbali nchini Kenya katika Kaunti ya Kiambu inayojulikana kwa wingilugha hasa kwenye mitaa ya Kinoo, Kikuyu, Kiambaa, Gitaru, na Githurai. Mtagusano wa lugha unapotokea, lugha husika huathirika kwa viwango mbalimbali kama vile kwenye fonetiki, kifonolojia, kimofolojia, kisintaksia na hata kisemantiki. Utafiti huu uliongozwa na nadharia ya uthabiti wa kiisimujamii wa lugha iliyoasisiwa na Giles, Bourhis na Taylor (1977) na kuendelezwa na Landweer (2000) na nadharia ya uzalishaji kijamii ya Bourdieu (1977). Mawanda mawili yalihuishwa ambayo ni utafiti wa maktabani na wa nyanjani. Utafiti wa nyanjani ulifanyika katika makazi ya wanajamiilugha ya Kishona ili kupata data ya moja kwa moja iliyojibu swali la utafiti. Jumuiya ya utafiti ilikuwa kabila la Washona wanaoishi katika mitaa mitano ya kaunti ya Kiambu. Sampuli ya utafiti huu iliteuliwa kimaksudi na kwa njia elekezi. Mbinu zilizotumiwa katika ukusanyaji data ni pamoja na hojaji, mahojiano, uchunzaji, mijadala ya vikundi vidogovidogo na maswali mepesi yaliyoandaliwa kimbele. Data iliyokusanywa ilichanganuliwa kwa kutumia mbinu changamano. Matokeo yaliwasilishwa kwa njia ya maelezo, takwimu na asilimia huku yakiongozwa na nadharia mbili za utafiti. Kufuatia juhudi za UNESCO za kudumisha lugha asilia, utafiti huu ulikuwa wa manufaa kwa taifa la Kenya na mataifa mengine kwa kuwa uliongezea data muhimu katika kuhifadhi utamaduni wa Washona na mwelekeo wa udumishaji kwa lugha za kabila mbalimbali.

APA CITATION

Motanya, M. M., Kamau, S. N. & Ngugi, B. (2024). Athari za Mtagusano wa Lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa Lugha ya Kishona. *East African Journal of Swahili Studies*, 7(1), 39-55. <https://doi.org/10.37284/jammk.7.1.1703>.

CHICAGO CITATION

Motanya, Mercy Moraa, Stephen Njihia Kamau and Boniface Ngugi. 2024. "Athari za Mtagusano wa Lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa Lugha ya Kishona". *East African Journal of Swahili Studies* 7 (1), 39-55. <https://doi.org/10.37284/jammk.7.1.1703>.

HARVARD CITATION

Motanya, M. M., Kamau, S. N. & Ngugi, B. (2024) "Athari za Mtagusano wa Lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa Lugha ya Kishona", *East African Journal of Swahili Studies*, 7(1), pp. 39-55. doi: 10.37284/jammk.7.1.1703.

IEEE CITATION

M. M. Motanya, S. N. Kamau & B. Ngugi "Athari za Mtagusano wa Lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa Lugha ya Kishona", *EAJSS*, vol. 7, no. 1, pp. 39-55, Jan. 2024.

MLA CITATION

Motanya, Mercy Moraa, Stephen Njihia Kamau & Boniface Ngugi. "Athari za Mtagusano wa Lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa Lugha ya Kishona". *East African Journal of Swahili Studies*, Vol. 7, no. 1, Jan. 2024, pp. 39-55, doi:10.37284/jammk.7.1.1703.

UTANGULIZI

Mtagusano wa lugha ni maingiliano ya lugha baina ya jamiilugha tofauti za watu wanaokaa pamoja. Weinreich (1953) anasema kwamba mtagusano wa lugha huzua athari za kimuundo na za kimazingira. Kimazingira kwa maana ya athari zinazotokana na matumizi ya lugha katika jamii hasa katika mazingira ya wingilugha. Athari za mtagusano wa lugha huwezesha na vigezo tofauti katika jamii kama vile uwingilugha, muda wa mtagusano, kigezo cha kijiografia, demografia ya wanajamiilugha husika (Appel na Muysken, 2005), matumizi mbalimbali katika maeneo ya kijamii, imani na dini ya wanajamiilugha na matumizi katika asasi mbalimbali za kijamii.

Landweer (2000) anasema kwamba maeneo ya wingilugha huwa na athari mbalimbali kwa lugha husika hasa kwa wanajamiilugha walio na idadi ya chini ya wazungumzaji. Vivyo hivyo, jamiilugha iliyo karibu na mijini haina budi kutagusana na lugha mbalimbali na hivyo basi kuathiriwa na wingilugha ni jambo lisiloepukika.

Mtagusano wa lugha ukitokea, Appel na Muysken (2005) wanasema kwamba lugha zote mbili zaweza kuathiriana ila ile iliyo na wazungumzaji wachache au hadhi ya chini katika jamii huweza kuathirika zaidi kupitia mabadiliko mbalimbali. Athari hizo huonekana kupitia ubadilishaji msimbo, ukopaji wa maneno, wingilugha, mabadiliko ya lugha na hata mielekeo mbalimbali kuhusu lugha. Makala haya yanalenga kubainisha athari mbalimbali zinazotokana na mtagusano wa lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa lugha ya Kishona. Makala haya yatajibu swali la Je, ni athari zipi zinazobainika kutokana na mtagusano wa lugha ya Kiswahili na lugha ya Kikuyu kwa

lugha ya Kishona nchini Kenya. Washona wa Kenya wanaishi kwenye mitaa mitano ya Kaunti ya Kiambu ambayo ni jirani ya jiji kuu la Nairobi linalojulikana kwa wingilugha anavyosema Kamau (2015).

NADHARIA ZA UTAFITI

Utafiti huu unashughulikia athari za mtagusano wa lugha ya Kiswahili na lugha ya Kikuyu kwa lugha ya Kishona nchini Kenya. Athari hizi ni pamoja na ukopaji wa maneno, uhamishaji msimbo, wingilugha, mielekeo tofauti kuhusu lugha, hadhi mbalimbali za lugha, mabadiliko ya lugha, na kufa kwa lugha. (Weinreich 1953, Thomason na Kaufman 1988, Heine 1992, Obiols 2002, Appel, R. na Musyken 2005, Kamau 2015, Ngugi 2015, na Ngure 2012. Kutokana na mawazo haya, nadharia mwafaka zitakazotumika kwenye utafiti huu ni nadharia ya uthabiti wa Kiisimujamii wa lugha ya Giles, Bourhis na Taylor (1977) na kuendelezwa na Landweer (2000) na nadharia ya uzalishaji wa kijamii iliyoendelezwa na O'Riagain (1994).

Nadharia ya Uthabiti wa Kiisimujamii wa Lugha

Nadharia hii ilianzishwa na Giles, Bourhis na Taylor mwaka wa 1977. Wanaisimujamii hawa walifafanua uthabiti wa kiisimujamii kuwa ni kile kinachofanya jamiilugha kukaa pamoja katika jamii ya wingilugha. Wao walisema kuwa, uthabiti wa jamiilugha hutegemea viashiria vitatu: hadhi ya lugha husika, demografia ya wanajamiilugha na usaidizi wa taasisi za kiserikali kama vile kwenye elimu, huduma mbalimbali za serikali, dini na vyombo vya habari.

Hadhi ya jamiilugha fulani hutegemea mpangilio wao kijamii, uwezo wa kiuchumi au kiwango cha uchumi na historia ya jamiilugha hiyo. Paulston (1994) anasema kuwa iwapo jamiilugha iliyo na watu wachache iko kwenye kiwango sawa cha kiuchumi na jamiilugha iliyo na idadi kubwa ya wazungumzaji, basi jamiilugha hiyo ina nafasi nzuri ya kudumisha lugha yao. Isitoshe, wakati wanajamiilugha wamekubalika katika jamii na wanajamiilugha iliyo na idadi kubwa ya wazungumzaji, udumishaji wa lugha yao huwa ni jambo rahisi sana.

Demografia ya jamiilugha inaashiria idadi ya wanaozungumza lugha husika, mipangilio yao katika mtandao wao wa kijamii, utaratibu katika ndoa zao na uhamaji au uhamiaji wao. Holmes (2001) anasema kwamba makazi yaliyo na wazungumzaji wengi wa lugha fulani huifanya lugha hiyo kuwa thabiti kwa sababu ya idadi yao na kule kuizungumza kila wakati. Nao Al-khatib na Alzoubi, (2009) wanasema kwamba nguvu zinazotokana na wingi wa wanajamiilugha fulani hutumika kama chombo cha kuhalalisha uwezo wa jamiilugha au makundi ya lugha katika kudhibiti taasisi muhimu za kijamii kuhusu lugha yao kwenye jamii zilizo na wanalugha tofauti.

Kiashiria cha tatu muhimu katika uthabiti kiisimujamii wa lugha ni kutambulika kwake katika jamii na usaidizi wa taasisi za kiserikali na zile za kijamii kuhusu lugha husika. Hii inahusu kujulikana na kutumika kwa lugha fulani kwa mitandao ya kijamii, matumizi yake kwenye elimu na mazingira rasmi kama vile shuleni, matumizi ya lugha hiyo katika huduma muhimu za jamii kama vile idara za afya, idara ya ulinzi, utawala na katika ibada. Mirvahedi, (2014) anasema kwamba lugha isipotumika katika mitandao ya kijamii, elimu na serikalini, lugha hiyo inakosa kudumishwa na kuanza kupotea polepole. Mirvahedi (k.t) anatoa mifano ya lugha ya Kiarabu ambayo inaungwa mkono na taasisi za kielimu Marekani, Uingereza na Australia kupitia kwa shule za Kiislamu ambazo ndizo rasilimali za uthabiti wa lugha ya Kiarabu.

Mwanaisimujamii Landweer (2000), aliendeleza nadharia hii ya uthabiti wa Kiisimujamii wa lugha

kwa kupendekeza mihimili minane inayopima uthabiti wa lugha.

- Umbali wa jamiilugha kutoka mijini au vijijini.
- Maeneo mbalimbali ya kijamii panapotumika lugha na wanajamiilugha.
- Aina na viwango vya uhamishaji wa msimbo.
- Idadi ya wanajamiilugha wanaozungumza lugha husika.
- Mtawanyiko wa wanajamiilugha husika katika mtandao wa kijamii.
- Mtazamo ulioko kwenye jamii kuhusu wanajamiilugha husika na wanajamiilugha wengine kuhusu lugha husika.
- Hadhi iliyopewa lugha husika katika jamii.
- Misingi imara na halali ya kiuchumi ya jamiilugha husika.

Nadharia ya Uzalishaji Kijamii.

Mwitifaki wa nadharia hii ni Bourdieu katika mwaka wa 1977 kwa minajili ya kufafanua namna ambavyo kizazi fulani hurithisha utamaduni kwa kizazi kinachofuata. Nadharia hii iliendelezwa na O’Riagain (1994) na alipendekeza mihimili miwili ifuatayo.

- Kila kizazi hubuni na huweka mikakati ya kurithisha kizazi kinachofuata utamaduni wake.
- Athari mbalimbali za mtagusano wa lugha moja na nyingine.

Ngure (2012) anadai kwamba popote ambapo jamiilugha mbili zinapotagusana na kuingiliana, uhamaji wa lugha lazima utatokea. Uhamaji wa lugha kwa mara nyingi hutokea kwa ile jamiilugha hafifu. Hafifu kwa maana ya kutokuwa na uthabiti wa kiisimujamii. Uhafifu huu hutokana ama kwa kupungua kwa wazungumzaji wa lugha hii au kukosa faida za kiuchumi za lugha husika. Kuna pia wakati mwingine jamiilugha thabiti huweza

kuhama na kuanza kuzungumza lugha ya jamiilugha hafifu.

Utafiti huu ulitumia mhimili wa pili wa nadharia hii kwa kishirikiana na nadharia ya uthabiti wa kiisimujamii wa lugha ili kubainisha iwapo lugha ya Kishona imeathiriwa na lugha ya Kiswahili na lugha ya Kikuyu wanazotagusana nazo kila siku.

MBINU ZA UTAFITI

Utafiti huu ni wa nyanjani na maktabani. Utafiti wa maktabani ulimpa mtafiti data chasili kuhusu nadharia zinazoongoza utafiti huu pamoja na taarifa muhimu kuhusu asili na hali ya kiisimujamii ya kabila la Washona nchini Kenya. Utafiti wa nyanjani ulisaidia katika kupata data ya kimsingi ambayo ilisaidia katika kujibu maswali ya utafiti na kutimiza lengo la makala haya la kubainisha athari za lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa lugha ya Kishona nchini Kenya.

Sampuli

Sampuli iliteuliwa kimaksudi na kwa njia elekezi kutoka mitaa mitano ya kaunti ya Kiambu wanapoishi wanajamiilugha ya Kishona. Mitaa hiyo ni pamoja na Kinoo, Kiambaa, Kikuyu, Githurai, na Gitaru. Lune na wenzake (2010) na Orodho (2004) wanasema kwamba uteuzi wa kimaksudi humwezesha mtafiti kupata majibu kwa haraka kwa sababu haizingatii ukubwa bali muhimu ni iwapo sampuli iliyoteuliwa itamwezesha mtafiti kushughulikia swala la utafiti kikamilifu kupitia kwa data inayotosha kuafikia lengo ya utafiti. Kwa mujibu wa Best na Kahn (2010), sampuli elekezi ni ile inayotumiwa mahali ambapo wahojiwa wamechangamana katika jumuiya. Mhojiwa mmoja anapatikana, anatumia na mtafiti ili kuwafikia wahojiwa wengine wenye sifa sawia huku idadi mwafaka ya sampuli ikizingatiwa.

Ukusanyaji wa Data

Shughuli ya ukusanyaji data ilianza na mtafiti kwenda nyanjani baada ya kupata vibali kutoka Chuo Kikuu cha Kenyatta, afisi za kaunti ya Kiambu na shirika la Kitaifa la Sayansi, Teknolojia na Ubunifu (NACOSTI). Vibali hivi

vilitumiwa na mtafiti katika kujitambulisha na kupata ruhusa ya kutangamana na Washona katika harakati za kupata data ya utafiti. Data ya nyanjani ilikusanywa kutokana na sampuli elekezi ya Washona wanaoishi katika mitaa ya Kinoo, Kiambaa, Kikuyu, Githurai na Gitaru katika kaunti ya Kiambu. Hojaji zilijazwa, maoni ya watafitiwa yalinukuliwa moja kwa moja, maneno, vishazi na sentensi zilinukuliwa ili kuonyesha hali halisi ya athari za mtagusano wa lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa lugha ya Kishona. Mtafiti alijitambulisha vyema kwa walengwa wake na kuwabainishia lengo na umuhimu wa utafiti huu kwa Washona huku akiwa amejiaandaa na vifaa vya kukusanya data kama vile hojaji, mijadala ya kimakundi, uchunzaji, kushiriki na mahojiano.

Uchanganuzi wa Data

Data iliyokusanywa ilichanganuliwa kwa kutumia mbinu changamano ambayo kulingana na Denzin na Lincoln (2011), ni mtindo wa kuchanganya mbinu za kitakwimu na maelezo kwa lengo la kuelewa swala la utafiti kwa undani zaidi. Data iliyokusanywa ilipangwa kwa makundi mbalimbali na hatimaye kuchanganuliwa kwa kutegemea lengo la utafiti. Programu ya kuchanganua data ya SPSS (Kichanganuzi Data ya Kitakwimu za Sayansi Jamii) ilitumika hasa kuchanganua data iliyopatikana kutoka hojaji baada ya kukaguliwa na kupangwa. Data ambayo ilikuwa na upungufu iliwekwa kando ili isipotoshe matokeo ya utafiti. Data kutoka utazamaji na uchunzaji pia ilichanganuliwa kimaalezo kwa kuwa ilikuwa imenakiliwa na hivyo mtafiti alitoa mifano na maelezo kuhusu athari za Kiswahili na lugha nyingine kwa lugha ya Kishona.

MATOKEO

Appel na Muysken (2005) wanasema kwamba mtagusano wa lugha unapotokea, lugha husika zinaweza kuathiriana ila ile lugha isiyo na nguvu za kidemografia huathirika zaidi. Athari hizo huonekana kupitia ubadilishaji msimbo, ukopaji wa maneno, wingilugha, mabadiliko ya lugha na hata mielekeo mbalimbali kuhusu lugha. Utafiti

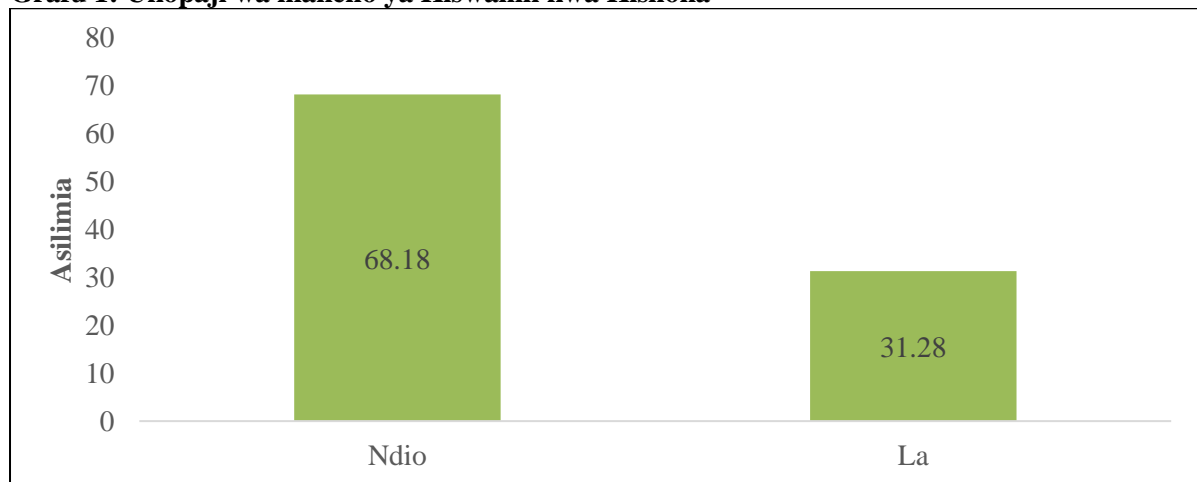
ulilenga kubainisha athari mbalimbali za mtagusano wa lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa lugha ya Kishona kupitia matumizi mbalimbali ya lugha hizi katika jamii. Landweer (2000) na UNESCO (2003) wanapendekeza mojawapo ya mihimili inayopima uthabiti wa lugha kuwa ni maeneo mbalimbali ambapo lugha husika hutumika na kusema kwamba lugha yoyote ikitumiwa katika maeneo mbalimbali ya kijamii huwa na uthabiti wa hali ya juu. Naye Mirvahedi (2014) anasema kwamba lugha isipotumika katika mitandao ya kijamii, elimu na shughuli za kiserikali, inakosa kuwa na uthabiti na kuanza kupotea polepole.

Ukopaji wa Maneno ya Kiswahili na Kikuyu kwa Washona

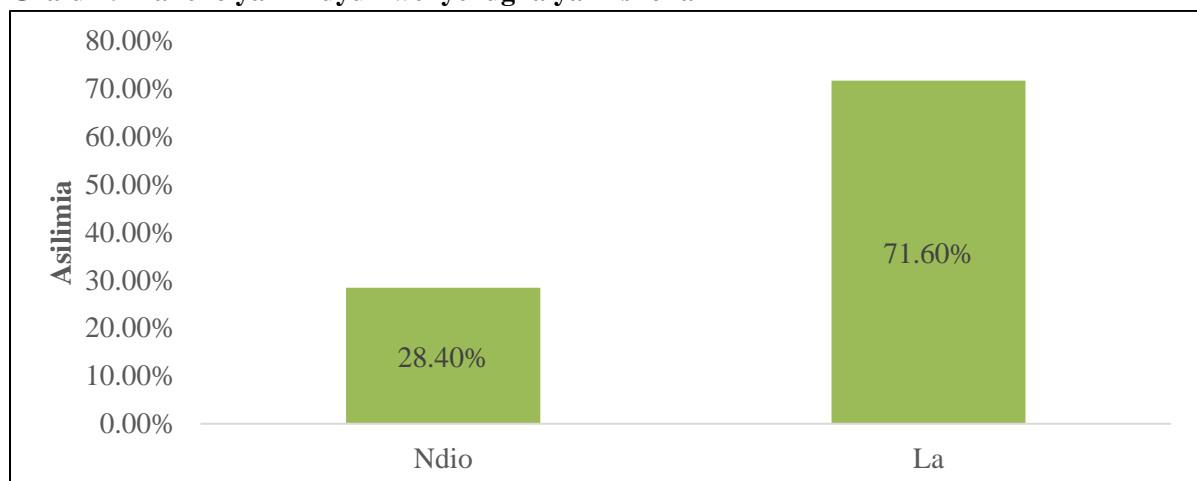
Chambers na Jack (1995) na Nagy (2010) wanasema kuwa ukopaji wa maneno hutokea

katika mazingira ya wingilugha. Chambers na Jack wanaendelea kusema kwamba katika mchakato wa ukopaji wa maneno kutoka L_1 hadi L_2 , kuna vigezo vinavyotawala hali hiyo ambavyo ni umri, jinsia, tabaka, mtandao wa kijamii na mielekeo ya wanajamiilugha ya kwanza. Wanajamiilugha wa umri mchanga hujifunza leksimu za lugha chanzi kwa haraka na hivyo basi hukopa sana maneno ya L_2 wanapozungumza lugha yao asilia. Utafiti ulinua kubainisha iwapo Washona wameathirika na mtagusano wa lugha ya Kiswahili na lugha ya Kikuyu kupitia kwa ukopaji wa maneno wanapozungumza lugha yao. Matokeo yanadhihirika katika *Grafu 1* na *2* yafuatayo:

Grafu 1: Ukopaji wa maneno ya Kiswahili kwa Kishona

Grafu 2: Maneno ya Kikuyu kwenye lugha ya Kishona

Utafiti ulibainisha kwenye *Grafu 1* kwamba asilimia 68 walikubali kwamba wanapozungumza lugha ya Kishona, kuna maneno ya Kiswahili ambayo wanakopa ili kuendeleza mazungumzo yao. Asilimia 32 walikiri kwamba wao hawakopi maneno ya Kiswahili wanapotumia lugha ya Kishona kwenye mazungumzo yao. Katika *Grafu 2*, utafiti uligundua pia kwamba asilimia 72 ya Washona hawakopi maneno ya Kikuyu wanapozungumza lugha yao ya Kishona. Asilimia 28 walikiri kukopa maneno kutoka kwa Kikuyu katika mazungumzo yao. Ilifahamika kwamba maneno wanayokopa kutoka kwa lugha ya Kikuyu ni yale yanayohusiana na salamu tu kwa ajili ya kuanzisha mazungumzo kwa urahisi ili wayaendeleze kwa lugha ya Kiswahili.

Kulingana na T'sou (2001), Nagy (2010) na Poplack na Meechan (1998), mtagusano wa lugha mbili kwa kipindi kirefu hufanya lugha mojawapo kuingiza leksimu za lugha hiyo kwa lugha nyingine kupitia ukopaji wa maneno. T'sou (2001) anasema kuwa baadhi ya nomino ambazo hukopwa kutoka lugha ya wengi ni majina ya vyakula, maneno yanayoashiria shughuli mbalimbali za nyumbani na hata shughuli za kibiashara iwapo wanajamiilugha husika ni wafanyabiashara. Mtagusano kati ya lugha ya Kishona na lugha ya Kiswahili na Kikuyu kwa zaidi ya miongo sita kulibainisha baadhi ya

maneno yaliyokopwa kutoka kwa lugha ya Kiswahili hadi lugha ya Kishona na maneno machache kutoka kwa lugha ya Kikuyu. Utafiti ulibainisha mifano mbalimbali ya leksimu hizo kama vile maneno na sentensi zinazohusika katika salamu na shughuli za maeneo ya nyumbani na vyombo vya matumizi ya nyumbani kama vile kikombe, sufuria, kupika chakula na kadhalika.

Hii inamaanisha kwamba lugha ya Kishona imo kwenye hatari ya kupunguka kwa uthabiti wake kwa sababu kulingana na Landweer (2000) na UNESCO (2003), lugha maarufu ikianza kutumika kwenye maeneo ya nyumbani, ni ishara tosha kwamba matumizi ya lugha asilia kwenye maeneo ya nyumbani yameanza kupungua. Kupunguka kwa matumizi ya lugha ya mama katika maeneo ya kijamii huwa ndio mwanzo wa kupunguka kwa uthabiti wa Kiisimujamii wa lugha husika.

Matokeo ya *Grafu 1* na *2* yanaonyesha kwamba lugha ya Kishona imeanza kupunguza uthabiti wake katika jamii kupitia kwa ukopaji wa maneno kutoka lugha maarufu ya Kiswahili na lugha ya Kikuyu. *Jedwali 1* linabainisha mifano ya maneno yaliyokopwa kutoka lugha ya Kikuyu, matumizi yake katika Kishona na tafsiri yake kwa Kiswahili.

Jedwali 1: Mifano ya maneno ya Kikuyu yanakopwa na Washona na tafsiri yake ya Kiswahili.

Maneno ya Kikuyu(sentensi fupi)	Matumizi yake kwa Kishona	Tafsiri ya Kiswahili
Kuhana atia/ Marauga atia	(M)urirayiti? / (M)uribho here?	Unasemaje?
Wi mwega	Mhor(i)	Uko salama?
Uhoru waku	Tikukwazisei	Habari yako?
Uhoru wa rucini	Mangwanani	Habari ya asubuhi?
Watinda atia	Makadinizvako?	Umeshindaje?
	Makadinizvenyu?	Mmeshindaje?
Ni kwega	Ndirirayiti / ndiripo	Niko salama.

Ilibainika kwenye *Jedwali 1* kwamba maneno machache yaliyokopwa kutoka lugha ya Kikuyu ni yale ambayo yanahusiana na salamu na kujuliana hali, jambo ambalo ni kawaida kwa wanajamii wanapoishi katika mazingira ya wingilugha. Watafitiwa walikiri kwamba mara nyingi wao huanzisha salamu kwa lugha ya Kiswahili au Kikuyu iwapo wanazungumza na

wanajamiilugha wengine. Umaarufu wa lugha ya Kiswahili umeifanya kutumika katika maeneo mengi nchini Kenya na kutumika sana miongoni mwa wanajamiilugha wa Kishona.

Ubadilishaji Msimbo

Cook (2010), Grosjean (1982), Malik (1994) na Milroy na Muysken (1995) wanafafanua ubadilishaji msimbo kwamba ni tukio la kiisimu linalohusu kuingiza neno, kirai, ama sentensi ya lugha moja kwa lugha nyingine katika mazungumzo bila kuathiri sarufi ya lugha pokezi. Pfaff (1979) anasema kuwa kubadili msimbo ni tukio linaloathiri muundo wa kisemantiki, pragmatiki na isimujamii kwa lugha zinazozungumzwa na wanawingilugha.

Holmes (2001) anasema kwamba ubadilishaji msimbo waweza kutokea ndani ya sentensi moja au baina ya sentensi tofauti kwenye mazungumzo katika mazingira ya wingilugha. Hymes (1975) anasema kwamba katika mazingira ya wingilugha, kila lugha huwa na kazi yake: Lugha moja inaweza kuwa na kazi ya mazungumzo

yasiyo rasmi na kwenye miktadha isiyo rasmi kama vile mazingira ya nyumbani huku lugha nyingine ikipewa jukumu la matumizi rasmi kama vile kwenye elimu na ofisini.

Holmes (2001) anasema kuwa ubadilishaji msimbo ni jambo ambalo linawezeshwa na vigezo vya kijumla katika jamii kama vile mtagusano wa lugha mbalimbali, miktadha mbalimbali ya matumizi ya lugha katika jamii na dhima mbalimbali za lugha katika jamii. Ubadilishaji msimbo hufaulu iwapo wazungumzaji wanaohusika wanajua lugha wanazozitumia na sababu zao za kutumia lugha hizo. Ubadilishaji msimbo hutokea hasa katika jamii za wingilugha ambapo wanajamii lugha husika wamezungukwa na lugha nyingi maarufu. *Jedwali 2* lifuatalo linabainisha mifano ya ubadilishaji msimbo katika mazungumzo ya Washona:

Jedwali 2: Ubadilishaji msimbo kati ya Kiswahili na Kishona

Kuchanganya Kiswahili na Kishona	Sentensi sahihi za Kiswahili
Kuja ndikutume.	Kuja nikutume.
Nipe chekudya.	Nipe chakula.
Ndiunzire maji.	Niletee maji.
Mama wari kupi?	Mama yuko wapi?
Enda kuchikoro.	Enda shuleni.
Handeyi church.	Twende kanisani.
Handeyi hospitari.	Twende hospitali.
Ingua ye kuzorora kidogo.	Ni wakati wa kupumzika kidogo.

Kwenye *Jedwali 2*, mifano ya ubadilishaji msimbo kati ya lugha ya Kiswahili na Kishona inadhihirika hasa baina ya watafitiwa vijana. Utafiti uligundua kwamba Washona wanabadili msimbo wanapozungumza kwenye maeneo yao ya nyumbani na maeneo ya kanisani kwa sababu hapa ndipo wanatumia lugha yao ya Kishona kwa wingi kuliko maeneo mengine. Utafiti ulibainisha kwamba Washona pia wanafahamu lugha ya Kiswahili vyema sana. Hali hii inawafanya kubadilisha msimbo kwa lugha hizi mbili hasa katika sentensi fupi fupi wanapozungumza katika maeneo mbalimbali kama inavyodhihirika katika sehemu zifuatazo.

Lugha ya Vijana ya Mazungumzo Kwenye Mazingira ya Nyumbani

Landweer (2000) anasema kwamba maeneo ya nyumbani ndio msingi wa matumizi ya lugha ya mama. Kupunguka kwa matumizi ya lugha ya mama katika maeneo ya kijamii hasa nyumbani huwa ndio mwanzo wa kupunguka kwa uthabiti wa kiisimujamii katika lugha husika. Kuhusu uthabiti wa kiisimujamii wa lugha, shirika la UNESCO (2003) liliorodhesha vigezo ambavyo vinatumika kukadiria uthabiti wa lugha. Mojawapo ya vigezo hivyo ni kupokezanwa kwa lugha baina ya vizazi tofauti vya jamiilugha husika. Utafiti wa UNESCO (2003) unabainisha kwamba lugha imo kwenye hatari ya kuangamia iwapo haitapokezanwa kwa kizazi cha vijana na watoto. Vijana na watoto wakianza kupunguza matumizi ya lugha husika kutoka maeneo mengine na kusalia kutumia lugha husika kwenye

mazingira tu ya nyumbani, basi lugha hiyo ipo kwenye hatari ya kuangamia.

Utafiti huu ulinuia kubainisha lugha ambayo vijana wanatumia wanapoongea na wahusika mbalimbali katika maeneo ya nyumbani. *Jedwali 3* lifuatalo linaonyesha matokeo kama ifuatavyo:

Jedwali 3: Lugha ya mazungumzo na babu na nyanya

	Mirudio	Asilimia
Kishona	94	92.2
Kishona na Kiswahili	8	7.8
Jumla	102	100.0

Kutokana na *Jedwali 3*, lugha ya Kishona ilichaguliwa na asilimia 92 ya watafitiwa kama lugha ambayo vijana wanatumia kila wanapozungumza na babu na nyanya zao. Asilimia 8 ya vijana walikiri kwamba wanachanganya lugha ya Kiswahili na Kishona au wanabadilisha msimbo wanapozungumza na wazee wao huku wakitoa sababu kwamba wazee hawa wanafahamu vyema lugha zote mbili. Utafiti wa UNESCO (2003) unasema kwamba idadi nzima ya wanajamiilugha wanaozungumza lugha yao ni kiashiria tosha cha lugha husika kuwa na uthabiti au kukosa uthabiti wa kiisimujamii. Kwa kutumia kigezo cha idadi kamili ya wanaozungumza lugha husika, UNESCO wanasema kwamba lugha iliyo hatarini ni ile ambayo wanajamiilugha wengi wanaizungumza. Hii inamaanisha kwamba ingawa ni wanajamiilugha wengi

wanaizungumza, kuna asilimia fulani ya wanajamiilugha hiyo ambao hawaizungumzi. Katika *Jedwali 3*, hii asilimia 8 ambayo hawatumi lugha ya Kishona wanapozungumza na babu na nyanya ni ishara tosha kwamba lugha ya Kishona imeanza kupunguza uthabiti wake wa kiisimujamii.

Lugha ya Mazungumzo na Wazazi Nyumbani

Utafiti wa Fishman (1991) na UNESCO (2003) unasema kwamba kigezo kinachotumika kupima uthabiti wa kiisimujamii wa lugha ni iwapo lugha husika inatumika katika maeneo ya nyumbani na iwapo inapokezwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine au la. Utafiti huu ulilenga kubainisha lugha ambayo vijana hutumia katika kuzungumza na wazazi nyumbani. Matokeo yanabainika wazi katika *Jedwali 4*.

Jedwali 4: Lugha ya mazungumzo na mama mzazi na baba mzazi.

		Mirudio	Asilimia
Mama Mzazi	Kishona	102	100.0
Baba Mzazi	Kishona	60	58.8
	Kishona na Kiswahili	30	29.4
	Kikuyu	12	11.7
	Jumla	102	100.0

Kutokana na matokeo katika *Jedwali 4*, watafitiwa vijana walikiri kwamba wanatumia lugha ya Kishona pekee wanapozungumza na mama mzazi. Vijana walitoa sababu kwamba kabla ya kupewa uraia nchini Kenya, walioathirika sana ni wanajamiilugha wa kike kwa kuwa hawangeweza kutoka nyumbani kwenda kujitafutia riziki au kuweza kusoma kwa kuhofia usalama wao. Hivyo basi hawakupata fursa nzuri ya kujifunza lugha ya Kiswahili ama

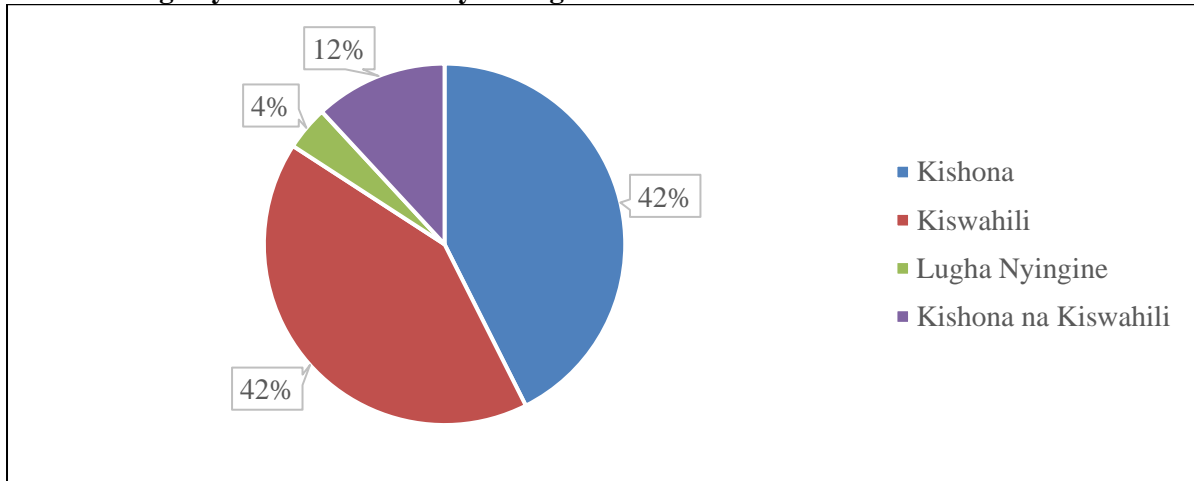
lugha nyingine kupitia kwa utangamano au kupitia kusoma shuleni. Kwa upande mwingine, hiyo ilikuwa jambo zuri katika juhudi za kudumisha lugha ya Kishona katika maeneo ya nyumbani na hata katika kurithisha wanawe lugha yao ya Kishona. Vilevile, vijana walikiri kwamba wanapozungumza na baba mzazi, kwenye *Jedwali 4*, asilimia 59 wanatumia lugha ya Kishona huku asilimia 29 ya vijana wakibadili msimbo kati ya lugha za Kishona na Kiswahili wanapozungumza

na baba mzazi. Asilimia 12 wanatumia lugha ya Kikuyu wanapozungumza na baba mzazi. Asilimia ya vijana waliokiri kubadili msimbo wanapozungumza na baba mzazi walitoa sababu kwamba wanaume Washona wamejifunza lugha nyingine zinazowazunguka kwa kuwa ilikuwa imewalazimu kujitafutia riziki hata kama bado walikuwa hawana uraia.

Lugha ya Matumizi Baina ya Ndugu.

Kerswill na Williams (2000) anasema kwamba vijana ndio huonyesha sifa za kutalii matumizi ya lugha mbalimbali katika jamii kwa kufanyia lugha zilizo karibu nao majaribio kuliko kundi lolote katika jamii. Wanajamiilugha vijana hujifunza lugha zinazowazunguka kwa sababu mbalimbali ambazo zinawafaa kama vile sababu za kielimu, za kibiashara au za mazungumzo ya faraghani. Utafiti ulinuia kudhihirisha lugha ya matumizi baina ya ndugu katika familia. Matokeo yalionyesha katika *Grafu 3*.

Grafu 3: Lugha ya Matumizi Baina ya Ndugu

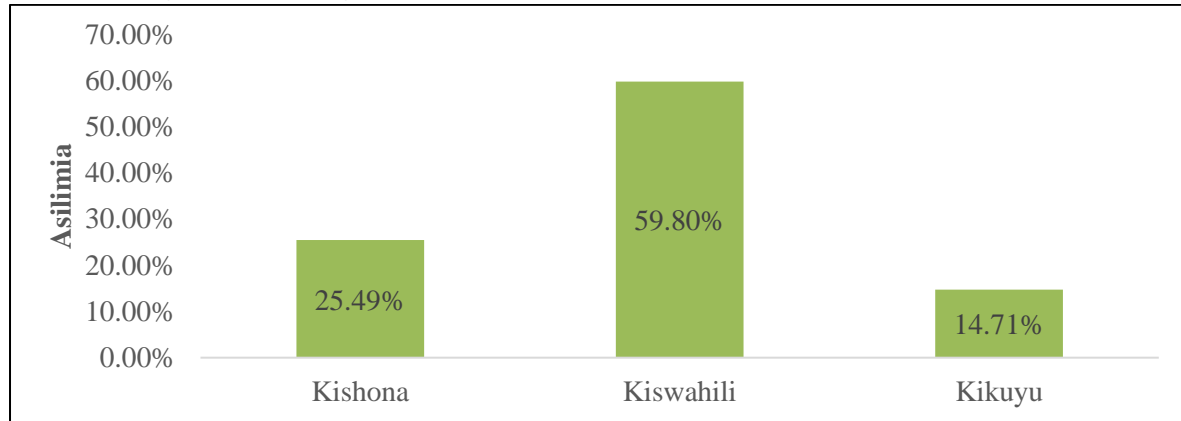
Matokeo katika *Grafu 3* yanabainisha kwamba wahojiwa asilimia 43 walipendelea kutumia lugha ya Kishona baina yao wenyewe huku asilimia 42 wakizungumza lugha ya Kiswahili baina yao. Asilimia 12 walikiri kuchanganya lugha ya Kishona na Kiswahili katika mazungumzo yao huku asilimia 4 wakitumia lugha nyingine wakati wa mazungumzo baina yao katika maeneo ya kijamii. Matokeo kwenye *Grafu 3* yanadhihirisha wazi kwamba kuna kipengele cha ubadilishaji msimbo miongoni mwa watafitiwa vijana.

Lugha ya Kishona inapigania nafasi na lugha ya Kiswahili hasa baina ya vijana ambao wanavyosema Kerswill na Williams (2000), ndio hufanyia lugha zote zinazowazunguka majaribio na hivyo wanajifunza na kutumia lugha hizo zote wanazokumbana nazo. Utafiti huu ulithibitisha kwamba mojawapo ya athari za mtagusano wa

lugha mbalimbali katika jamii ya wingilugha ni ubadilishaji msimbo.

Lugha ya Mazungumzo na Viongozi wa Utawala

Hymes (1975) anasema kwamba katika mazingira ya wingilugha, kila lugha huwa na kazi yake. Lugha moja inaweza kuwa na kazi ya mazungumzo yasiyo rasmi na kwenye miktadha isiyo rasmi kama vile mazingira ya nyumbani huku lugha nyingine ikipewa jukumu la matumizi rasmi kama vile kwenye elimu na ofisini. Washona wameishi nchini Kenya kwa zaidi ya miongo sita na wakati huo wote, wamekuwa wakitangamana na wanajamiilugha wengine. Utafiti ulitaka kubainisha lugha ambayo wasailiwa wanatumia wakati wa kuzungumza na viongozi wao hasa mzee wa kijiji, maoni yao yanadhihirika katika *Grafu 4*.

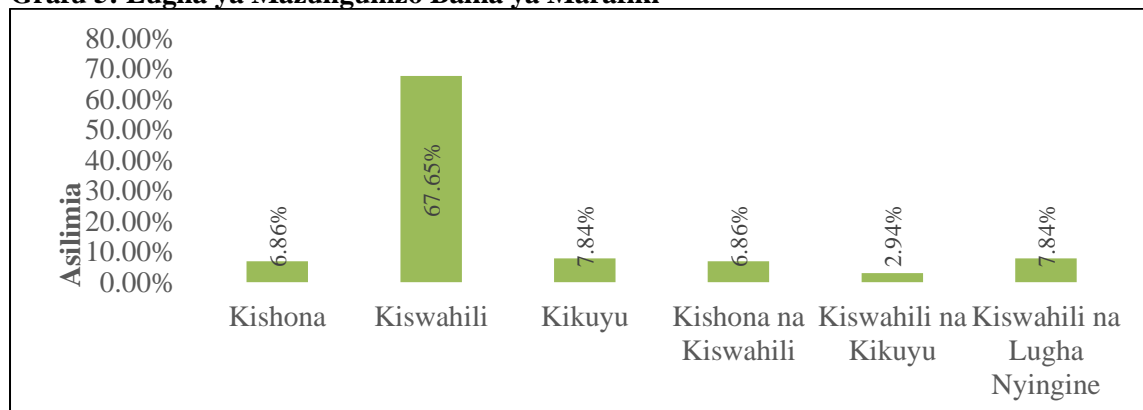
Grafu 4: Lugha ya Mazungumzo na Mzee wa Kijiji

Matokeo katika *Grafu 4* yanabainisha kwamba lugha ya Kiswahili ndiyo ilikuwa inatumika katika mazungumzo na mzee wa kijiji, asilimia 59.80 walikiri kutumia lugha ya Kiswahili. Asilimia 25.49 walikiri kutumia lugha ya Kishona huku asilimia 14.71 wakitumia lugha ya Kikuyu katika kuzungumza na mzee wa kijiji. Matokeo haya yanabainisha kwamba Washona hawakuwa na budi ila kujifunza lugha ya Kiswahili na Kikuyu ili kurahisisha mawasiliano na utawala wa kijiji kwenye mitaa walimoishi kupitia kwa mzee wa kijiji. Kutokana na *Grafu 4*, inafahamika kwamba, kwa kuwa Washona hawakuwa na vibali vya uraia nchini Kenya anavyosema Wagalla (2019), haikuwa rahisi kwao kuwa na mzee wa kijiji kutoka jamiilugha yao ya Kishona. Ilibidi waishi chini ya uongozi wa mzee wa kijiji ambaye si Mshona. Hali hii iliwalazimu kujifunza lugha maarufu katika mitaa wanamoishi ili kufanikisha

mawasiliano. Kwa hivyo lugha mwafaka ilikuwa Kiswahili.

Lugha ya Kuzungumza na Marafiki

Weinreich (1953) anasema kwamba katika hali ya ubadilishaji msimbo, wahuika huwa na ujuzi wa lugha nyingi ambazo wanazitumia katika hali au mazingira tofauti tofauti. Hymes (1975) anasema kuwa lugha moja inaweza kuwa na kazi ya mazungumzo yasiyo rasmi na kwenye miktadha isiyo rasmi kama vile mazingira ya nyumbani na mazungumzo baina ya marafiki huku lugha nyingine ikipewa jukumu la matumizi rasmi kama vile kwenye elimu na ofisini. Utafiti ulitaka kubainisha lugha ambayo Washona hutumia wanapozungumza na marafiki ambapo *Grafu 5* linadhihirisha matokeo ya uchunguzi huo.

Grafu 5: Lugha ya Mazungumzo Baina ya Marafiki

Matokeo katika *Grafu 5* kuhusu lugha ya mazungumzo baina ya marafiki wa jamiilugha ya Kishona yalibainisha kwamba asilimia kubwa (67.65%) ya watafitiwa hutumia lugha ya

Kiswahili huku asilimia 6.86 wakitumia lugha ya Kishona katika mazungumzo yao na marafiki. Asilimia 7.84 walikiri kutumia lugha ya Kikuyu kuzungumza na marafiki, asilimia 2.94 wakakiri

kubadili msimbo baina lugha za Kiswahili na Kikuyu hasa wakiwa na marafiki kutoka jamiilugha ya Kikuyu. Asilimia 6.86 walikiri kutumia lugha za Kishona na Kiswahili katika mazungumzo na marafiki wao na mwisho asilimia 7.84 wakakiri kutumia lugha za Kiswahili na lugha nyingine zinazowazunguka kama vile Kiingereza, Kimeru na Kikamba. Mufwene (2014) anasema kwamba wanajamiilugha huanza kupoteza uthabiti wa kiisimujamii wa lugha yao wakati wanakosa kuitumia kwenye mazingira mbalimbali katika jamii. Mufwene anaendelea kusema kwamba wakati wanajamiilugha fulani huhamia mahali kwingine, huwa wanatangamana na lugha ambayo wamepata ikizungumzwa walikohamia na matokeo ni kwamba lugha hii mpya huwa na manufaa kwao kwa kuwa mazingira yao ni mapya.

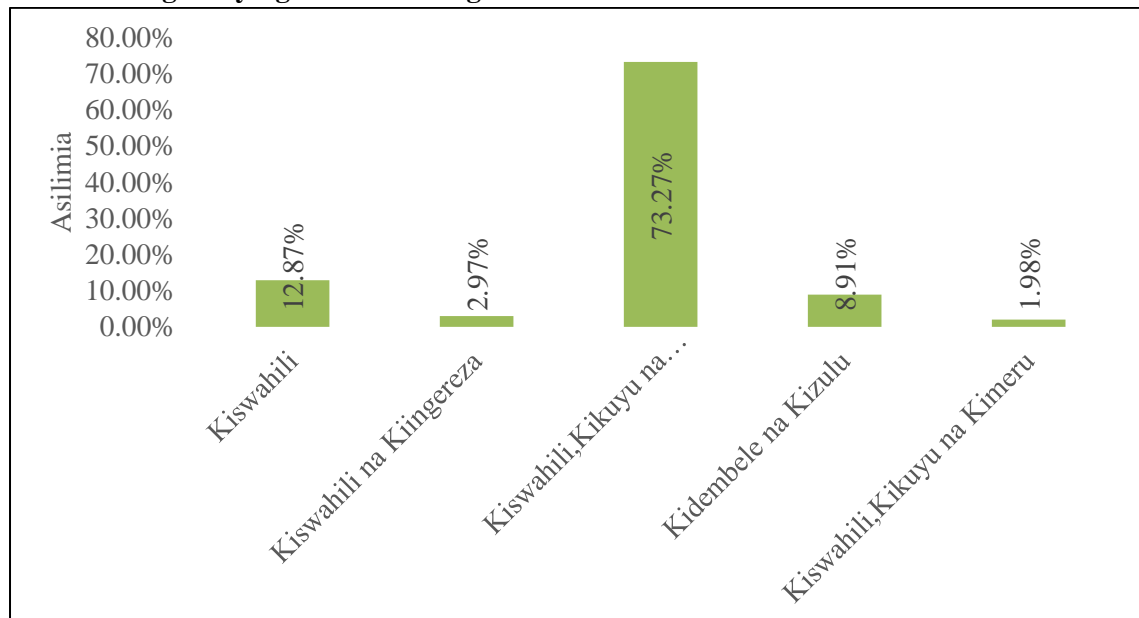
Mugaddam (2006) anasema kwamba wanajamiilugha waliowachache kwenye mazingira mapya ya wingilugha huogopa kutumia lugha yao kwa kuhofia unyanyapaa. Wao hupendelea kuongea lugha maarufu ili wasitengwe na wenzao katika mazingira hayo. Bichang'a (2019) aligundua kwamba wanajamiilugha wa Ilwana walipendelea kutumia lugha ya Kiswahili katika mazungumzo na marafiki ili waonekane kuwa Wabantu na pia wasitengwe na Wabantu wengine huko Tana

River. Vivyo hiyo, Washona wanapoongea na marafiki zao ambao pia ni wa kutoka jamiilugha mbalimbali, utafiti huu ulibainisha kwamba wanatumia lugha ya Kiswahili na lugha nyingine asilia za Kenya kwa sababu ya kuogopa kutengwa hasa kabla ya kupewa uraia, maelewano, kujenga mahusiano yao na pia kuwa sehemu ya jamii kwenye mitaa wanamoishi. Hii ni dhahiri kwamba lugha ya Kiswahili inapendelewa sana na inatoa ushindani mkubwa kwa lugha ya Kishona katika mazungumzo baina ya marafiki. Matumizi ya lugha katika maeneo mbalimbali na shughuli mbalimbali za wanajamii zinabainisha kwamba wanajamiilugha Washona ni wanawingilugha.

Wingilugha

Wingilugha ni athari mojawapo ya mtagusano wa lugha katika jamii ambapo mtu au watu huwa na uwezo wa kuzungumza zaidi ya lugha moja. Malechova (2016) anasema kwamba wingilugha hutokea kwa sababu nyingi zikiwemo sababu za kibinafsi, za kijamii, za kisisasa, na za kiuchumi. Wingilugha huwa na manufaa mengi katika jamii kwa kuwa huleta uhusiano bora kati ya jamii na mataifa mbalimbali. Utafiti ulinua kubainisha iwapo Washona wanazungumza lugha nyingine za Kenya. *Grafu 6* lifuatalo linadhihirisha matokeo:

Grafu 6: Lugha Nyingine Zinazozungumzwa na Washona

Utafiti ulibainisha kwamba Washona ni wanawingilugha kwa kuwa wanazungumza na kufahamu Kishona, Kiswahili, Kikuyu Kiingereza na lugha nyingine za kiasili za Kenya. Asilimia 12.8 walikiri kujua lugha ya Kiswahili kama lugha ya pili kwao, asilimia 3 walikiri kujua lugha ya Kiswahili na Kiingereza huku asilimia kubwa 73.27 wakikiri kufahamu na kuzungumza lugha za Kiswahili, Kikuyu na Kiingereza. Asilimia 8.9 walikiri kufahamu lugha za nje ya Kenya ambazo ni Kindebele na Kizulu huku asilimia 2 wakitumia lugha za Kiswahili, Kikuyu na Kimeru. Madai ya Auer na Wei (2009) kwamba wingilugha ni sehemu ya suluhisho katika matatizo yanayokumba wanajamiilugha katika jamii ni kweli kwa wanajamiilugha ya Washona kwa sababu kulingana na watafitiwa wazee, Washona walipitia shida chungu nzima nchini Kenya kabla ya kupewa uraia mwaka wa 2020. Kujua lugha za Kenya ilikuwa mbinu mojawapo ya kukwepa kufungwa. Mmoja kati ya watafitiwa wazee anasema:

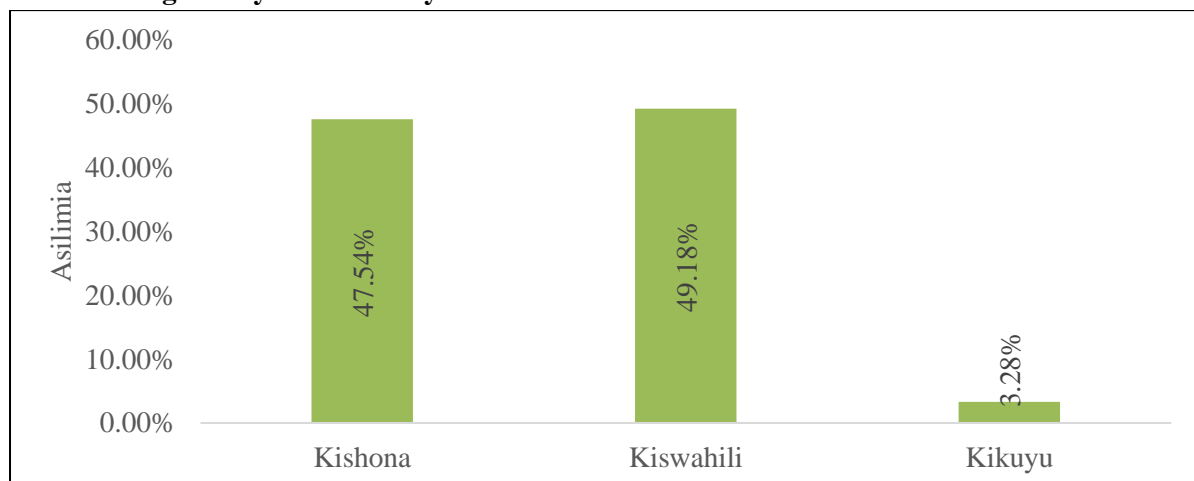
Ilikuwa ni afueni kwetu Washona kuzungumza Kiswahili na Kikuyu kwa sababu askari hawangetambua haraka iwapo sisi si Wakenya. Lugha hizi za Kenya zilituhifadhi

sana. Lakini kuna wakati mwingine wanajamii walitusema na tukajipata mikononi mwa polisi...” (Chanzo: Data ya nyanjani).

Washona pia ni wanawingilugha kwa kuwa mazingira walimojipata ni mazingira ya wingilugha. Mberia (2014) anasema kwamba Waafrika ni baadhi ya wanawingilugha duniani kwa sababu ya mtagusano na lugha nyingi zinazowazunguka. Naye Kamau (2015) alithibitisha haya kwa kusema kwamba Kaunti ya Kiambu na jiji la Nairobi ni maeneo ya wingilugha kwa kuwa wanajamiilugha wengi huishi katika maeneo haya. Washona wengi huishi katika mitaa mitano ya Kaunti ya Kiambu ambayo ni Kikuyu, Kinoo, Kiambaa, Gitaru na Githurai.

Obiols (2002) anasema kuwa katika jamii za wingilugha, wanajamiilugha huamua kutumia lugha nyingine kwa sababu kuu ya mawasiliano, biashara na elimu. Hili ni kweli kwa wanajamiilugha ya Washona kwa kuwa wao hutumia lugha ya Kiswahili katika shughuli na maeneo mbalimbali ya kijamii inavyodhihirika kwenye Grafu 7.

Grafu 7: Lugha inayofahamika vyema kwa Washona

Kutokana na Grafu 7, ni dhahiri kwamba asilimia 49 ya Washona wanafahamu lugha ya Kiswahili vyema sana. Asilimia 48 wanafahamu lugha ya Kishona huku asilimia 3 wakifahamu lugha ya Kikuyu. Hii ni ishara kwamba lugha ya Kishona imeanza kuathirika na lugha ya Kiswahili kwa

kuwa ndiyo lugha maarufu inayowazunguka. Landweer (2000) anasema kwamba wanajamiilugha wanaozungumza lugha husika sanifu wakiwa wengi, lugha hiyo inaendelea kuimarika. Hii inamaanisha kwamba idadi ya wazungumzaji wa lugha fulani huchangia uthabiti

wa kiisimujamii wa lugha. Pia, kutokana na maoni ya Giles na wenzake (1977) kuhusu uthabiti wa lugha kwa kutegemea matumizi yake katika jamii, matokeo ya *Grafu 7* yanathibitisha kwamba lugha ya Kiswahili inaendelea kuwa thabiti kwa kuwa inafahamika na kutumika na asilimia kubwa ya watafitiwa. Utafiti wa UNESCO (2003) kuhusu upimaji wa uthabiti wa kiisimujamii wa lugha kupitia kwa ruwaza katika matumizi ya lugha kwenye maeneo mbalimbali ya kijamii, inabainika kwamba lugha ambayo imeanza kuathirika ni ile ambayo inang'ang'ania nafasi na lugha maarufu katika jamii. Utafiti huo wa UNESCO unaonyesha kwamba iwapo lugha mbili zimeanza kutumika kwenye maeneo mengi ya jamii, basi lugha husika ipo kwenye kiwango cha nne (4) cha kuathirika. Lugha ya Kishona inapigania nafasi na lugha ya Kiswahili kwa kuwa wanajamiilugha wa Kishona hasa wenye umri mkubwa bado wanaithamini lugha yao huku wanajamiilugha wa umri mchanga wakitumia

lugha ya Kiswahili kwenye maeneo mengi ya kijamii. Lugha ya Kikuyu haina shinikizo kubwa kwa lugha ya Kishona kwa sababu asilimia ndogo (3%) ya watafitiwa ndio wanaifahamu na kuitumia.

Lugha ya Matumizi Kwenye Shughuli Rasmi

Landweer (2000), UNESCO (2003) na Mirvahedi (2014) wanasema kwamba kiashiria cha uthabiti wa kiisimujamii wa lugha ni kutambulika na kutumika kwake katika jamii na usaidizi wa kiserikali kuhusu lugha husika. Lugha inayokubalika kutumiwa kwenye miktadha rasmi kama vile kwenye elimu na mazingira rasmi kama vile shuleni, hospitalini na idara nyingine za serikali ni lugha ambayo imepewa hadhi ya juu katika jamii hasa katika jamii za wingilugha. Utafiti ulisaili kuhusu lugha ya matumizi katika shughuli rasmi miongoni mwa Washona. *Jedwali 5* lifuatalo lilibainisha matokeo ya usaili huo:

Jedwali 5: Lugha muhimu kwenye shughuli rasmi

Lugha	Umaratukizi	Asilimia
Kishona	8	17.8
Kiswahili	37	82.2
Kikuyu	00	00
Jumla	45	100.0

Kutokana na *Jedwali 5*, asilimia 18 walikiri kwamba wanatumia lugha ya Kishona katika shughuli rasmi. Asilimia 82 ya watafitiwa walisema kwamba wanatumia lugha ya Kiswahili kwenye shughuli zote rasmi na kutoa sababu mbalimbali kama vile Kiswahili ni lugha ya taifa la Kenya, ni lugha rasmi kwa hivyo shughuli zote rasmi zinastahili kutumia lugha ya Kiswahili, (Katiba ya Kenya 2010), Kiswahili ni lugha ya masomo, ni lugha ya mawasiliano nchini na ni lugha ya biashara.

Maoni ya Krauss (1992), Landweer (2000) na Mirvahedi, (2014) ni kweli wanaposema kwamba lugha isipotumika kwenye maeneo rasmi serikalini, inakosa uthabiti na kuanza kupotea polepole. Kufuatia matokeo ya *Jedwali 5* kwamba asilimia 82 wanapendelea kutumia lugha ya Kiswahili katika shughuli zote rasmi kuliko lugha

ya Kishona ni ishara kwamba lugha ya Kishona imeanza kupoteza uthabiti wa kiisimujamii ikilinganishwa na lugha ya Kiswahili. Hii inamaanisha kwamba lugha ya Kishona imeanza kuathirika na lugha ya Kiswahili kwa kuwa haitumiki kwenye maeneo rasmi.

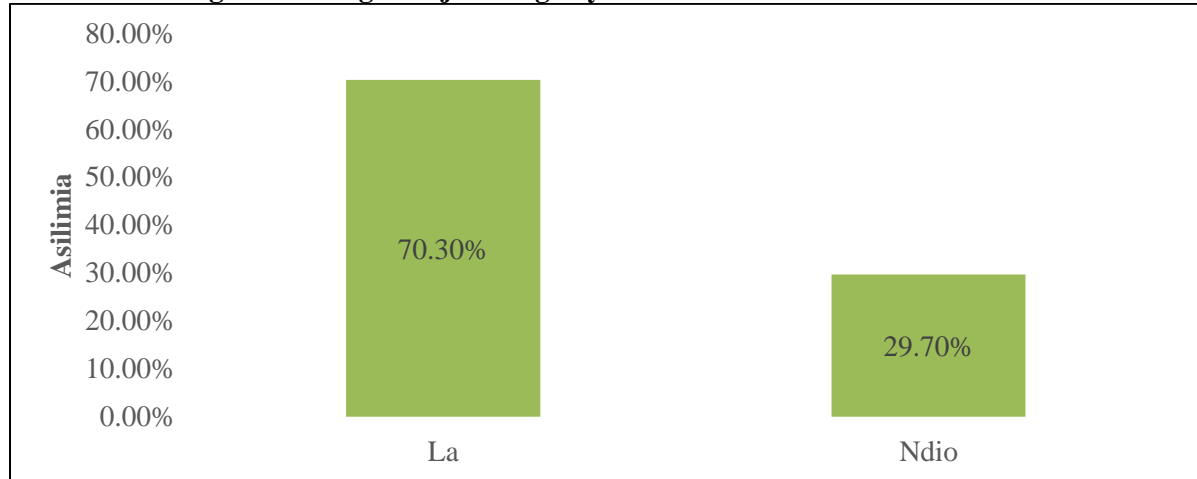
Mabadiliko na Uhamaji wa Lugha ya Kishona

Thomason na Kaufman (1988), Florian (1998), na Ngure (2012) wanasema kwamba mabadiliko ya lugha hasa katika mazingira ya wingilugha ni jambo lisiloweza kuzuilika. Lugha hubadilika kwa njia au hali mbili: Hali ya kimakro inayohusisha sehemu kubwa iliyo na watu wengi wa jamiilugha husika. Hali ya pili ya kimaikro ambayo huhusisha watu wachache kisha huigwa na kundi kubwa la watu katika jamiilugha husika anavyosema Florian (1998).

Utafiti ulitaka kubainisha iwapo watafitiwa wanazungumza lugha ya Kishona kwa undani.

Grafu 8 lifuatalo linadhahirisha majibu yao.

Grafu 8: Kiwango cha uzungumzaji wa lugha ya Kishona

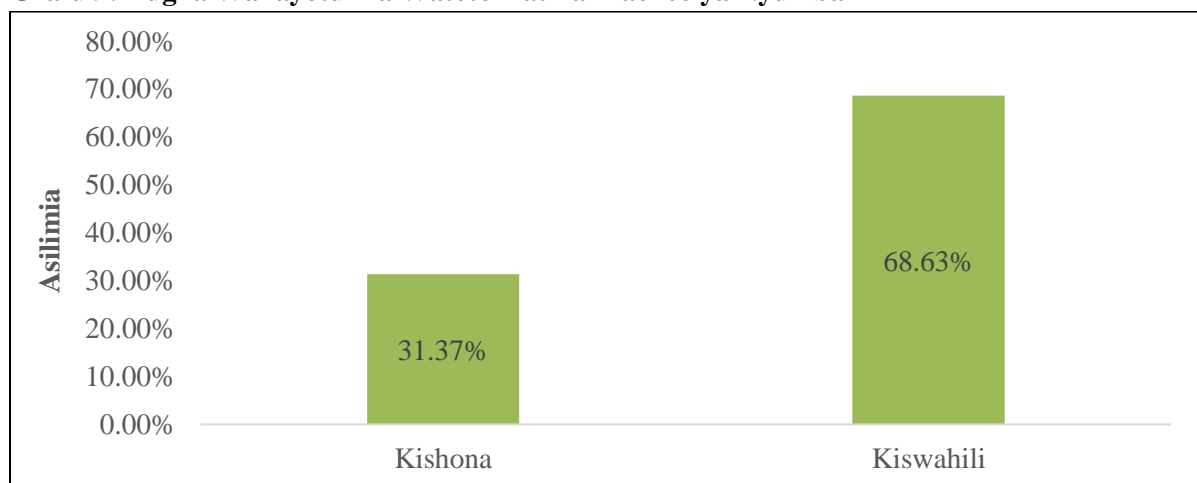
Asilimia 70.30 ya watafitiwa walikiri kwamba hawazungumzi lugha ya Kishona kwa undani huku asilimia 29.70 walikubali kwamba wanazungumza lugha ya Kishona kwa undani. Hii ni dhahiri kwamba asilimia kubwa ambayo ni wahusika wa umri wa miaka 20-39 wameanza kuhama kutumia lugha ya Kishona kuliko wahusika wazee. Ni dhahiri kwamba wahusika wazee tu ndiyo wamemakinikia juhudi za kudumisha lugha asilia kuliko wahusika vijana.

Lugha yaweza kubadilika kupitia kulazimishwa au kwa hiari tu anavyosema Thomason (2000). Utafiti huu ulibainisha kupitia matokeo ya *Grafu 8* kwamba lugha ya Kishona imeanza kubadilika

kwa hiari tu na wala si kulazimishwa. Kama tulivyokwisha kutaja awali, mabadiliko ya lugha yanayotokea kwa hiari huchukua muda mrefu. Lugha ya Kishona imechukua muda mrefu kubadilika ambapo sasa mabadiliko yanaweza kuonekana katika vizazi mbalimbali hasa katika wahusika vijana na watoto.

Kwa kutumia vipimo vya UNESCO (2003), utafiti ulitaka kujua iwapo lugha ya Kishona ni thabiti kupitia kipimo cha kupokezanwa kwa lugha kwa vizazi vyote vya Washona. *Grafu 9* lifuatalo linabainisha matumizi ya lugha kwa watoto wa jamiilugha ya Kishona.

Grafu 9: Lugha Wanayotumia Watoto Katika Maeneo ya Nyumbani

Kutokana na *Grafu 9*, inabainika kwamba watafitiwa watoto wanatumia lugha ya Kiswahili katika maeneo ya nyumbani kuliko lugha ya Kishona. Asilimia 68.63 walikiri kwamba watoto wanatumia lugha ya Kiswahili huku asilimia 31.37 wakitumia lugha ya Kishona katika maeneo ya nyumbani. Utafiti wa UNESCO (2003) unasema kwamba lugha iliyo kwenye hatari ya kuangamia ni ile ambayo wazazi wameacha kuwapokeza wanao utamaduni wao hasa lugha yao. Kwenye mizani ya UNESCO (2003) iliyo na vipimo sita, lugha ya Kishona ipo kwenye kipimo cha tatu (3) katika kiwango cha kupokezwa lugha kwa vizazi mbalimbali vya jamiilugha ya Washona. Kipimo hicho cha tatu kinasema kwamba lugha iliyo hatarini ni lugha ambayo watoto hawajifunzi wala kuizungumza kama lugha yao ya kwanza kwenye maeneo ya nyumbani. Lugha hiyo hutumika sana kuanzia wazazi kuelekea juu. Matokeo ya *Grafu 9* yalibainisha kwamba lugha ya Kishona imeanza kuathirika na ipo kwenye hatari ya kuangamia kwa kuwa watoto wengi hawaizungumzi.

HITIMISHO

Makala haya yalishughulikia uchanganuzi na uwasilishaji wa data kutoka kwa hojaji iliyolenga kubainisha athari za Kiswahili na lugha ya Kikuyu kwa lugha ya Kishona. Ilibainika kwamba kwenye maeneo ya wingilugha, lugha iliyo na idadi ya chini ya wazungumzaji huathiriwa na lugha maarufu inayowazunguka. Ilifahamika kwamba lugha maarufu kwa wanajamiilugha ya Washona ni lugha ya Kiswahili kwa kuwa ni lugha ya taifa na ni lugha rasmi nchini Kenya na hivyo basi Washona hawana budi ila kujifunza lugha hiyo. Ilifahamika pia kwamba lugha ya Kiswahili ilitumiwa kwenye shughuli rasmi kwa kuwa ndiyo inayojulikana kwenye mazingira ya Washona.

Ukopaji wa maneno kutoka Kiswahili na Kikuyu na ubadilishaji wa msimbo katika lugha ya Kishona ulidhihirika wakati wasailiwa walikiri kwamba wameathirika na mtagusano wa lugha ya Kiswahili na Kikuyu. Hii ni kwa sababu lugha ya Kiswahili ina majukumu mbalimbali katika

shughuli nyingi za kijamii kama vile masomoni, biashara na matumizi muhimu ya maisha. Kutokana na matumizi haya mengi ya lugha ya Kiswahili kwenye maeneo mengi ya jamii ya Washona, ukopaji wa maneno na ubadilishaji msimbo katika mazungumzo ni jambo lisiloweza kuepukika. Ukopaji wa maneno na ubadilishaji msimbo ni ishara ya kwanza inayoonyesha kwamba lugha ya Kishona imeanza kuathirika.

Utafiti ulibainisha kwamba, lugha ya Kishona imepewa majukumu machache katika jamii kama vile kwenye maeneo ya nyumbani na katika sherehe za kitamaduni. Iidhihirika kwamba kwenye maeneo ya nyumbani, wahusika wazee ndio hutumia lugha ya Kishona wanapooonea na wanawe ilhali wahusika vijana hutumia lugha ya Kiswahili wanapozungumza na marafiki wao na pia wanapozungumza baina yao.

Mabadiliko na uhamaji wa lugha ya Kishona ulianza kuonekana wakati ambapo wasailiwa walikiri kwamba hawazungumzi lugha yao ya Kishona kwa undani. Hali hii hutokea wakati ambapo wanajamiilugha vijana hukoma kutumia lugha yao asilia na kuanza kutumia lugha ya pili kwa shughuli nyingi za kijamii. Utafiti huu ulithibitisha kwamba Washona wengi hasa vijana na watoto hutumia lugha ya Kiswahili kwa shughuli na maeneo mengi katika jamii kuliko lugha ya Kishona na Kikuyu.

MAREJELEO

- Appel, R., & Muysken, P. (2005). *Language contact and bilingualism*. Amsterdam University Press.
- Auer, P., & Wei L. (2009). Code-switching/mixing. *The SAGE handbook of sociolinguistics*, 460-478.
- Best, W., & Kahn, J. (2010). *Research in Education*, New Jersey U.S.A: Person Prentice.
- Bichang'a, W. N (2019) "Language Shift or Maintainance? A Sociolinguistic Analysis of the Ilwana Language of Tana River County," *Les Cahiers d'Afrique de l'Est/The East*

- African Review[online],53|2019 URL:<http://journals.openedition.org/estafrica/839>;DOI:<https://doi.org/10.4000/estafrica.839>
- Chambers, J. & Jack, K. (1995). Sociolinguistic theory: Linguistic variation and its social significance. Oxford: Blackwell.
- Cook, V. J. (2010). The relationship between first and second language acquisition revisited. *The Continuum companion to second language acquisition*, 137-157.
- Denzin, K., & Lincoln, Y.(2011). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. U.S.A: SAGE Publication, Inc.
- Fishman, J. (1991). Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Florian, L. (1998) 'Inclusive practice: what, why and how?' in C. Tilstone, L. Florian and R. Rose (eds) *Promoting Inclusive Practice*. London: Routledge.
- Giles, H., Taylor, D. M., & Bourhis, R. Y. (1977). Dimensions of Welsh Identity. *European Journal of Social Psychology*, 7(2), 165-174
- Grosjean, F. (1982). *Life with two languages: An introduction to bilingualism*. Harvard University Press.
- Heine, B. (1992). Language Policies in Africa. In: R. Herbert (ed.), *Language and Society in Africa. The Theory and Practice of Sociolinguistics*, pp. 23–35. Cape Town: Witwatersrand University Press.
- Holmes, J. (2001). *An introduction to sociolinguistics*. New York; Harlow, Eng: Longman.
- Kamau, S. (2015) Taathira za Kiswahili na Lugha Nyingine kwa Uthabiti wa Kiisimujamii wa Lugha za Mama Mijini Nairobi, Kiambu na Thika. Chuo Kikuu cha Kenyatta.Tasnifu ya Uzamifu.
- Kerswill, P., & Williams, A. (2000). Creating a new town koine: Children and language change in Milton Keynes. *Language in society*, 29(1), 65-115.
- Krauss, M. (1992). 'The World's Languages in Crisis', *Language* 68:4-10
- Landweer, L. (2000). Indicators of Ethno Linguistic Vitality'. Notes on Sociolinguistics pg 5 – 22 [Online:<http://www.s.l.org/socialx/ndg-lg-indicators.html>]
- Lune, H. et al. (2010). *Perspective in Social Research Methods and Analysis*. Thousand Oaks: SAGE Publication Inc.
- Malechova, M. (2016) Multilingualism as a Sociolinguistic Contact Phenomenon With Regard to Current Forms of Multilingual Communication: Codeswitching as One of The Contemporary Communication Trends. *Informatologia*,49(1-2), 86-93. Retrieved from <http://hreak.srce.hr/161904>
- Malik, T. G. (1994). Lexical Borrowing: A Study of Punjabi and Urdu Kinship Terms. *Language in India*, 10(8).
- Mberia, K. (2014). The place of indigenous languages in African development. *Language*, 2, L2.
- Milroy, L., & Muysken, P. (Eds.). (1995). *One speaker, two languages: Cross-disciplinary perspectives on code-switching* (Vol. 10). Cambridge University Press.
- Mirvahedi, S. (2014). *Language policy, language practices and language shift in tabriz.*, Victoria University of Wellington, Australia. Unpublished doctoral dissertation.
- Mufwene, S. S. (2014). Language ecology, language evolution, and the actuation question. The sociolinguistics of grammar, 13-36.
- Mugaddam, A. R. (2006). Language maintenance and shift in Sudan: the case of migrant ethnic

- groups in Khartoum. *International journal of the sociology of language*, (181), 123-136.
- Nagy, G. (2010). Language and Meter. *A companion to the ancient Greek language*, 370-387.
- Ngure, K (2012). *From Rendille to Samburu: A Language Shift Involving Two Mutually Unintelligible Languages of Northern Kenya*. University of Nairobi: Tasnifu ya Uzamifu.
- Obiols, M. (2002). "The Matched Guise Technique: A Critical Approximation to a Classic Test for Formal Measurement of Language Attitudes.
- Orodho, J. (2004). *Elements of Educational Research and Social Science Research Methods*. Nairobi: Masola Publishers.
- Pfaff, C. W. (1979). Constraints on language mixing: Intrasentential code-switching and borrowing in Spanish/English. *Language*, 291-318.
- Poplack, S. na Meechan, M. (1998). Introduction: How languages fit together in codemixing. *International journal of bilingualism*, 2(2), 127-138.
- T'sou, B. K. (2001). Language contact and lexical innovation. In *New Terms for New Ideas* (pp. 35-56). Brill.
- Thomason, S. G., & Kaufman, T. (1988). *Language contact* (Vol. 22). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- UNESCO (2003). *Language vitality and endangerment: UNESCO ad hoc expert group on endangered languages*. Paris: UNESCO.
- Wagalla, S. (2019). *Citizens or Refugees? The Case of the Shona in Kenya (1962-2017)* (Doctoral dissertation, University of Nairobi).
- Weinreich, U (1953). *Languages in Contact*. New York: Linguistic Circle of New York